

SZILÁGYI JÁNOS

Nagyváradi színház a debreceni fesztiválon

Külföldi színház vendégjátéka alkalom. Kettős értelemben is. Egyrészt bepillantást enged az illető ország színházkultúrájába, törekvésekről tájékoztat, s mű-vészi eredményeket reprezentál. Más-részt összehasonlításra ad módot, eredményeink ellenőrzésére, törekvéseink szembesítésére. Így haszna is kettős lehet.

Az utóbbi években gyakoribbak lettek a külföldi színházak vendégjátékai nálunk, sokasodtak hazai színházaink turnéi. A Nagyváradi Állami Színház vendégszereplése a IV. Debreceni Színházi Napokon - 1970. május 18-25. - azonban még így is sajátos: nem fővárosi vagy fővárosi rangú színház jött látogatóba, hanem egy olyan város küldte el színházát, mint amilyen a vendéglátó Debrecen is. Vagyis, amilyenek a magyar „nagyvárosok”. Ez pedig a meg ismerés, az összevetés realisabb lehetősége. Szakembernek, nézőnek egyaránt.

És még valami. A Nagyváradi Állami Színház négy előadással szerepelt Debrecenben. Május 18-án két előadással a színház román tagozata, május 23-án ugyancsak két előadással a magyar tagozat. A négy produkció pedig a színház összes bemutatónak egyharmadát jelenti ...

Két klasszikus - két nyelven

Calderón *Átjáróház* c. vígjátéka a román tagozat előadásában mutatkozott be a debreceni nézőknek. A bűbajos vígjáték alapötlete a címben is jelzett átjáróház. Vagyis az a bizonyos ház, amelynek nem egy, de két kijárata van. Ez pedig fontos, sőt döntő körülmény. A két kijárat ugyanis nem kevesebbet rejt magában, mint két bejáratot: a ki-játszás, a becsapás és a félreértés, a váratlan rajtavesztés megannyi módját. Calderón, akinek vígjátékírói munkásságát a magyar színháznézők kevésbé ismerik, él is a maga teremtette lehetőséggel. Az egymás útját állandóan keresztező két szerelmespár oktalan, de látszólag nem alaptalan félreértésének egész sorozata fakad a kettős kijáratból. Mindaddig, amíg az író minden félre-

CALDERÓN: ÁTJÁRÓHÁZ (NAGYVÁRADI ÁLLAMI SZÍNHÁZ). ELISABETA JAR, ANISOARA POPA ÉS GINA NICOLAE

értést el nem oszlat, s a szerelmesek boldogan mondhatják ki a megismételt, mindörökre szóló igent.

Nicoleta Toia, a nagyváradi előadás temesvári vendégrendezője nem elégedett meg a vígjáték kínálta színpadi lehetőséggel, hanem a vásári komédiák gazdagon áradó humorát, a játék már-már műfaji kereteket fenyegető, de mindig ízlést tartó harsányságát hívta segítségül a mese mai megelevenítéséhez. A nemegyszer bohózatívá kerekedő játék, amelynek „kipillantásai” csak a nézővel tartott cinkosság határáig mennek el, fontos rendezői leleményt takar: elhiteti a játékot. Elhiteti, mert a nagy-szerűen megkomponált „kipillantós” technikával a cselekmény részesévé avat, s nem engedi, hogy a kívülálló érdektelenségével legyintsünk a habkönnyű becsapásokon, hogy felülbíráljuk a naiv meseszöveget.

A szereplők közül a már említett Ion Abrudan mellett a Laurát játszó Elisabeta Jar nevét kell kiemelniük. Ők ketten érezték és képviselték a legteljesebben a produkció stílusát. Harsányan áradozó komédiázásuk, amely pillanat alatt fordult át a lírai jelenet csendes meghittségébe, az átélt és kimunkált színészi játék élményt teremtő erejével hatott. Az előadás többi szereplői inkább együttes alakításukkal tűntek ki, mint egyéni színeik ragyogtatásával. S ezt nem udvariasságból mondjuk. Erre ad módot maga a darab, és erre épít a rendezés is: a mozgások szinte koreografikus igényű megkomponáltságára, a párbeszédnek zenei hatású kidolgozottságára.

Az írói mű ötletgazdagsága és a rendezői értelmezés újabb játéklehetőséget teremtő érdekessége jellemezte a magyar tagozat bemutatóját is. Shakespeare

1591-ben vagy 1592-ben írta a *Tévedések vígjátékát*, valószínűleg egy hosszabb mű rövidített változataként. Az alapszituáció - két ikerestvérpár gyermekkorában elszakad egymástól, majd amikor évek múltán véletlenül összetalálkoznak, a rendkívüli hasonlóságból egész sor bonyodalom támad - nem ismeretlen. Menandros és Plautus is megírta már az ikerestvérek történetét. Shakespeare azonban - mint más esetben is - leginkább csak az ötletet vette át. A két Antipholus mellé a két Dromio személyében még egy ikerpárt teremtett, s ezzel nem csupán megduplázta, de meg-sokszorozta a tévedések lehetőségét.

A *Tévedések vígjátékát* két formában szokásos előadni. Vagy úgy, hogy a két ikerpár alakítását négy, nagyjából hasonló színészre osztja a rendező, vagy a négy alakot két színész játssza. (A be-fejezéstől eltekintve egyetlen jelenet van, ahol a két Dromio egyszerre lép szín-padra.) Farkas István, a nagyváradi elő-adás rendezője az utóbbi megoldást választotta. S ez a szereposztási döntés része annak a rendezői koncepciónak, amely a tévedések eme sokszínű vígjátékából a játékoságot emeli ki, és állítja a produkció középpontjába.

A színészek - jelzesszerű - nyíltszíni öltözésével indul az előadás, s míg a zsinórpadlásról alálógatott fogasokról magukra öltönek néhány ruhadarabot, bemutatják egymást, némi bírálatot sugva a másiktól a nagyérdemű közönségnek. Majd Aegeon jelenete következik (Vándor András), aki elmeséli családja történetét Solinusnak (Gulácsy Albert). A hosszú monológot a népmesék regélő tónusában jeleníti meg az izgalom, s egy-ben a hihetlenség tetőfokán felszolgálónő jön be, kedves mosollyal két tej-

színhabos feketekávét helyez a bakó „véráztatta tőkéjére”. Ezt tetézi a család megkeresésére kapott huszonnégy órás határidő pontos betartását célzó óraegyeztetés. Karóra a középkori jelmezek mellett! A „stílustörés” ebben a produkcióban a lebegtetés eszköze, a kitágítás, amely egyszerre kérdőjelezi meg a történet mindennapi hitelességét, s teremt a mese varázslatával egy másfajta, nem kevésbé mély hitelességet. És nem utolsósorban újabb és újabb játéklehetőséget is. Mert játék ez az előadás, játék, amely amikor prózában már fokozhatatlan, dalba csap át. Egész kis operahangú kórus dalolja el a kissé hihetetlen, de mindenképpen boldog befejezést.

Az előadást a népes szereplőgárda fel-szabadult játéka jellemzi. Elsősorban a két főszereplő. Két színész négy szerepben: bravúrlehetőség. Varga Vilmos (Antipholus) és Biluska Annamária (Dromio) él a lehetőséggel. Gazdagon áradó komédiázásuk, amelynek látszólagos spontaneitása mögött nagyon is tudatos szerepépítkezés húzódik meg, állandó figuraváltásuk könnyed eleganciája színészi eszköztáruk bőségét mutatja. Az a néhány gesztus és hanghordozásbeli sajátosság pedig, amellyel el-választják a két-két figurát, az alkotás belső szervezettségének, következetességének finom jelzője.

Farkas István rendezői felfogásának két „áldozata” van: Kakuts Ágnes (Adriana) és Rácz Mária (Luciana). Az ő sorsukba Shakespeare túl sok komoly gondolatot rejtett a nők helyzetéről ah-hoz, hogy könnyedén beilleszkedhessenek ebbe a felfokozott vígjátékba. Játékuk finom művészete azonban átsegíti őket az akadályokon.

És végül még egy nevet kell említünk: a díszlet- és jelmeztervezőt, Eliza-Popescu Zisiade hangulatos jelmezei, de főként a keleti színjátszásból átvett kis miniatűr díszletházai, amelyeket az emelt színpad dobogójára állítottak be a kosztümös munkások, a rendezői elképzelés leleményes segítői voltak.

Két mai dráma

A román tagozat második előadásaként Ilie Paunescu és Paul Aristide *Salátafejek* c. vígjátéka került színpadra. Az új román darab - az ősbemutató Nagyváradon volt - vígjáték egy nem is olyan egyértelműen vígjátéki szituációból.

A történet: két férfi autószerencsétlenség következtében meghal. Örangyaluk feltámasztja őket, összerakja a szét-

hullt testrészeket. A sötétben azonban elcseréli a fejeket: Palace fehér testére teszi a néger sofőr, Pepi fekete fejét. És fordítva. Reggel kiderül a tévedés, de változtatni egyelőre nem lehet, mert az égi hatóságok tanulmányozzák az esetet. Míg a döntés megszületik, a hősök visszatérnek a földre. Itt hatalmas örökség várja egyiküket. Csak éppen azt nem lehet tudni, melyiküket. Azt e, aki a fej, vagy azt, aki a test egyezésével tudja igazolni magát. Szerencsére időben megérkezik az égi döntés - a fejek visszacszerélése -, s ezzel a bonyodalom megoldódik.

Egy nem is olyan egyértelműen vígjátéki téma vígjátéka a *Salátafejek*, mondtuk. A darab sem az, és Mihai Raicu rendezése sem. Sőt. A hangsúlyelemek elmozdításával, a belső arányok átváltoztatásával komédiába fordítja a produkciót. Az előadás középpontjába a Gyilkos, egy szenvedélyes bűnöző alak-ját állítja - George Pintilescu nagyszerű játéka hű segítőt -, és elerőtleníti az írónak a humanizmusról szőtt, a cselekménybe be nem ágyazott elmékedését.

A darab alapötlete - gondoljunk Thomas Mann *Elcserélt fejek e.* művére - drámát is hordozhatna. A szerzők a vígjátékot választották. A vígjáték azonban, éppen mert középpont áll a dráma és a komédia vonzásában, kevésbé sodró -

legalábbis ebben az esetben. Így a komédiába váltó produkció túlzásaiban, végletes kiélezettségében többet nyújt: az előadást az eredeti mű fölé emeli.

A szereplők közül George Pintilescu már említettük. Dél-amerikai Gyilkosa kiemelkedő színészi teljesítmény. Fáradhatatlan színész, nincs egyetlen üres pillanata sem, akkor is teljes koncentrátsággal játszik, amikor magányosan áll valahol hátul, alig megvilágítottan. A két fiatal színész, Nicolae Barosan (Palace) és Grig Dristaru-Teodorescu (Pepi) nehéz feladatot kaptak a szerzőktől: ők adják a játéklehetőséget a többieknek, nekik viszont csak morzsák jutnak.

Miromarimora örangyal szerepében Elisabeta Jar lépett újra közönség elé. Nem nagy szerep ez, hallgatásból áll leginkább. S ezzel válik feladatává. Az *Átjáróházban* Elisabeta Jar főszerepben bizonyította sokoldalú képességét. Itt ráadást adott. Hallgatásból. Abból a hallgatásból, amely a szótlanság művésziségével beszélt.

A vendégszereplés utolsó előadása-ként Deák Tamás *A hadgyakorlat* című darabját a magyar tagozat mutatta be. A groteszk műfaji jelölést viselő darab cselekménye egy hadgyakorlaton játszódik. Egy hadgyakorlaton, amelyet Zénó ezredes vezet, s amely abban különbö-

zik a szokásos hadgyakorlatoktól, hogy a két seregre osztott csapatok éléssel lönek egymásra, hogy a szökevényeket, a parancsmegtagadókat valóban kivégzik. Különbösen csupán hadgyakorlat az egész. Legalábbis ezt magyarázza Zénó az ellenőrzésre érkezett Gábrriel államminiszternek. Miután Gábrriel nem lelkesedik az újításért, Zénó börtönbe zárátja, megbotoztatja és - biztos, ami biztos - letartóztatja a kormányt, a királlyal együtt. S ekkor bukik el, egy véletlenül: a börtönben meglátogatja Gábrrielt, és Balthazár közlegény megfojtja. A saját ostorával.

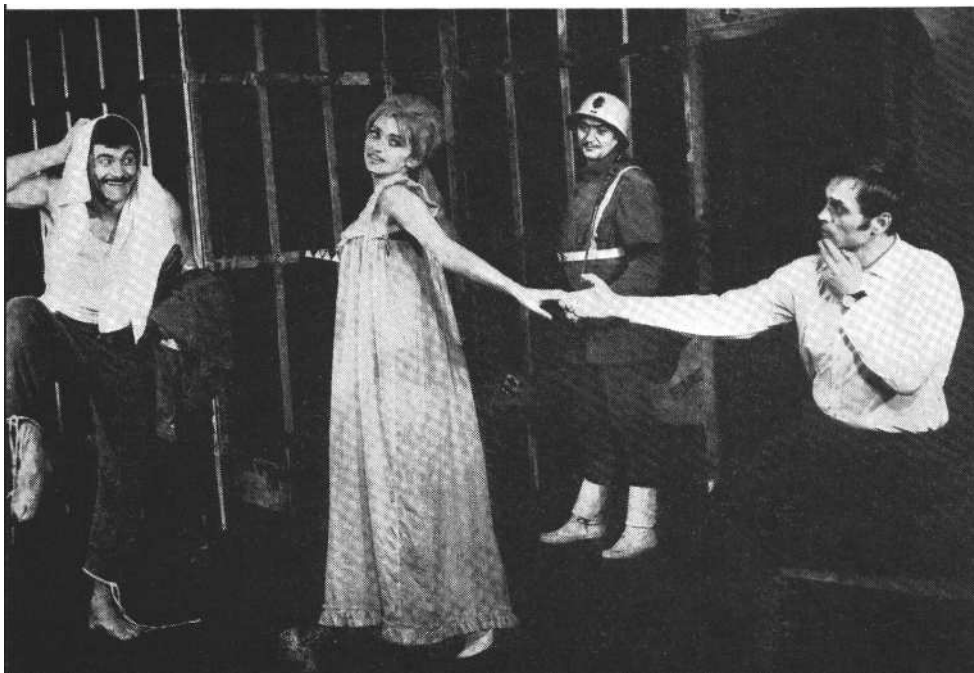
Gábrriel úgy érzi, elérkezett az idő a parlamenti demokrácia megteremtésére. Téved. A király Zénó leghűségesebb társait emeli hatalomra, halálra ítéli. Balthazárt - s vele együtt a demokráciáról ágáló Gábrrielt is. Egyetlen lehetőségük marad: a szökés. Balthazárhoz mennek a hegyekbe, ahol nem találják meg őket, vagy ha igen, akkor fegyverrel védekeznek majd.

A szerző írja művéről: „*A hadgyakorlatban a gondolatok kifejtési módja nagyon kevésbé elvont, ami jelen esetben az erőszak természetéből következik, ami maga sem elvont - tudjuk, mennyire nem elvont ... Tizenhárom drámát írtam, és sajnos nem mindig engedélyezhettem magamnak a kényelmet, hogy ne legyen elvont. Hogy ez most sikerült, a darab tárgyából következik, nem minden mélabú híján.*” Valóban, *A hadgyakorlat* nem elvont dráma, sőt, az erőszak és az erőszakot vakon szolgáló erők pontos, részletes rajza, hiteles színekkel, bizonyíték értékű részletmozzanatokkal. És szövetkezés, az egérfogóba jutott polgári demokrácia nyílt szövetkezése az erőszakkal, amelyből a gábrrielek számára már csak a menekülés marad. Ha sikerül, ha szerencsésük van.

A Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság országos drámapályázatán díjat nyert darabot Szabó József rendezte. Munkáját a gondos kimunkáltság, a hatáslehetőségek maximális, de nem túlzó kihasználása, a színészvezetés mozgásban, gesztusban, hanghordozásban egyaránt magasfokú megkomponáltsága jellemzi. A harmadik felvonásban, ahol a dráma veszít eredeti lendületéből, ritmusváltással, a groteszk elemek fokozásával ellensúlyoz.

Balthazár közlegényt Miske László játssza. Balthazár hatalmas, szálfa termetű férfi, ízes, népi beszédű. Nem művelt, de természetes esze - az a bizonyos

DEÁK TAMÁS: HADGYAKORLAT (NAGYVÁRADI ÁLLAMI SZÍNHÁZ). MISKE LÁSZLÓ, CSIKY IBOLYA, TOLNAI LÁSZLÓ ÉS CZIKÉLI LÁSZLÓ

józan paraszti ész - a dráma egyetlen aktív hősvé emeli, aki megöli Zénót. A székely folklórt őrző beszéde természetesen árad. Miske László nem egy-szerűen beszéli ezt a sajátos, ízes nyelv-vet, hanem éli; szavaiban, mozdulataiban, egész tartásában. Régen láttunk magyar színpadon ilyen népi hőst.

Gábrriel államminiszter: Czikéli László. Kurtán pattogó hangjával, szögletes mozgásával életet lehel a kicsit művi figurába, s visszafojtottságával, belső tüzével erőt, tartást ad ennek a reménytelen helyzetben reménytelenül küszködő hősnak. (Czikéli László komédiázó tehetségéről már a *Tévedések vígjátéka* Angelo aranyművésében meggyőződhetünk.)

Zénó ezredes alakítója Lavotta Károly. Játéka az erőszak művészileg ki-munkált kórképe. Nem túlzásaival, inkább szenvtelenségével ér el hatást. Kár, hogy a maszkírozás természetellenessége kiemelte, megkülönböztette partnereitől.

Az előadás többi szereplője közül Csiky Ibolya (Kamilla), Balla Miklós (Benedikt), Varga Vilmos (Appendix) és Solti Miklós (A király) nevét kell említenünk. Groteszk túlzásaikban is természetes, spontaneitásában is gondosan munkált játékok jelentősen hozzájárult a produkció sikeréhez.

Összefoglaló helyett

Színpadra állítás és rendezés. Azonos fogalmakként szoktuk használni leginkább a két szót. Pedig nem azonosak. Az első a munkát hangsúlyozza, a második az alkotást. A nagyváradi produkciók rendezői - ha szűkre szabottan, kurtán is, de ezt akartuk érzékeltetni - magas szakmai szinten dolgoztak: rendeztek. Rendeztek a szó művészi, alkotói értelmében. És még valami. A rendezői alapállás, szemléletmód. A két klasszikus előadásban, de a kortárs darabok előadásában is érezhető volt, hogy a rendezés közben állandó a közönség szem előtt tartása. Ennek a hazai színházainkban nem is oly gyakori jelenségnek a legtisztább jelentkezési formája a hatáslehetőségek szüntelen kutatása volt, amit a négy előadás változatos stílusa, a megközelítések sokfélesége jelez.

Ez persze nem csupán rendezői kérdés, de színészi is. És ez a másik tapasztalat. A nagyváradi színészek beszédtechnikája, mozgáskultúrája maga: fokú. Nálunk a színész leginkább úgy beszél, ahogy tud. Ők úgy beszélnek, ahogy a produkció stílusa megkívánja.

LUX ALFRÉD

A dada útja a magyar színpadon

Adósságot törlesztett a Thália Színház, több mint fél évszázados adósságot. Bródy darabját ugyanis Budapesten - a Színművészeti Főiskola 1957-es vizsgaelőadását és az 1958-as debreceni elő-adást leszámítva - utoljára 1917-ben újította fel a Nemzeti Színház, s ez sem jelentett több előadást, mint az 1902-es premiert követő időszak. Bródyt akkor a hatóságok, valamint az álszemérmes polgári erkölcs felháborodása némította el, de megnyerte magának nemcsak az irodalmi baloldal, hanem az esztétizmus értékekre figyelő rangos képviselőit is. Ady indulattól fűtött kiállása mellett Ignó és Schöpflin Aladár is *adadára* „szavaztak”, sőt Herczeg Ferenc sem hallgathatta el a darab társadalmi és művészi jelentőségét. Ezért meglepő, hogy a felszabadulás után huszonöt évnek kellett eltelnie, míg újra fővárosi színpadot kapott *A dada*.

Bródy Sándorra már első jelentkezésekor - a *Nyomor* novelláinak megjelenésénél - ráragasztották a naturalizmus címkéjét, s bár a felirat valamelyest elmosódott az idők és elemzések folyamán, még ma is determinatív erővel kísért. Pedig Kosztolányi már 1912-ben tiltakozott a hamis beskatulyázás ellen: „Felületes és könnyelmű becslés, hideg és elkésett, mint minden irodalomtörténeti mondat, és hogyha el akarunk igazodni Bródy Sándor művészetében, bizony rossz iránytű.” Ennyit szükségszerűen előre kellett bocsátanunk, mielőtt *A dadáról* érdemben akarnánk szólni.

És nem erőlködve, hanem a gyakorlottság természetes könnyedségével. Nem forgatják a szájukban a szavakat, mint valami soha nem ízlelt ételt, hanem könnyedén, elegánsan - és tisztán, érthetően! - pörgetik, ismerve, értve a szavak, a tónus árnyalatait.

A színházi napok keretében rendezett szakmai vitán a nagyváradi színház egyik képviselője azt mondta, hogy a román színházkultúrát azért szokták jobb-nak ítélni, mint a magyart, mert van né-

Mert mit is mutat be ez az erkölcs-rajz? - írja ugyanis így definiálta a műfajt. Egy szerelemben megesett parasztlánykát, Bolygó Kis Erzsébetet, akit fővárosi úri lovagja úgy próbál „kárpótolni”, hogy még nagyobb megalázásba, keserűségbe s a végén halálba sodorja. Nem elég, hogy gyermeke elhagyására kényszeríteti a nyomortól haszonéhes szüléssel, hanem szeretője gyermekéhez szerzi be dadának. A lány szeme már régen kinyílt, de a dajkaság az otthoniak egyetlen jövedelme - hát csinálja. Sőt úgy csinálja, hogy a tejgyermeket érzi végül sajátjának, s mikor a ház ura, a megcsalt férj vegzálását a szajhaerkölcsű nagyságos asszony rajta torolja meg, s éjnek idején kiüldözi a lakásból - voltaképpen az uraság gyerekeért lesz öngyilkos. A szituáció egyetlen kiélézése kétségtelen romantikus jegyekre utal, de nem feledkezhetünk meg a darab aforizmatikus tendenciájáról, mely önmagában teszi kötelezővé a túlzást. De túlzás-e voltaképpen *A dada* megkomponálása? Nem jobban, mint bármely típusrajz, csakhogy itt maga a történet a középponti hős. Hadd idézzem Földes Annát, aki 1964-ben megjelent esszéjében - mindmáig a legátfogóbb, monográfiai igényű Bródy-tanulmány - alapvető megállapítást tesz a cselekmény szereplőiről: „Erzsébetnek csak sorsa van, nem íróilag kimunkált jelleme, mint ahogy általában, a dráma hősei is inkább társadalmilag meghatározott helyzetük, mint egyéni, lélektanilag megindokolt, hitelesített jellemük logikája szerint cselekszenek.

Azt hiszem, innen a kísértés, hogy a főszerep kivételével az eddigi bemutatók közül szinte valamennyiben - a korabeli kritikák tanúsága szerint - karikatúrákba csúsznak el a jellemformálások. Erzsébet eleve kivétel, az ő alak-ját annyi líra és rokonszenv hatja át,

hány világhírű rendezője, néhány világhírű produkciója, s ez nagyobb hírt, ne-vet biztosít. A felszólaló a nagyváradi előadások közül egyet sem sorolt a ki-emelkedők közé. Udvariasságból, szerénységéből tette? Nem tudom. Nekünk - ágy érzem - így is hasznos tapasztalatokkal szolgálhat a Nagyváradi Állami Színház vendégjátéka. Ha nem csupán megnéztük és tapsoltunk, de oda is figyeltünk. Ha tapasztalatait hasznosítjuk.